

Кібальник С. О.,
аспірант

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДЕТЕРМІНАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Анотація. У статті надано характеристику комплексу чинників, що призводять до вчинення діянь, відповідальність за які встановлено у ст. 332 Кримінально кодексу України, проведено їх розмежування на причини та умови незаконного переправлення осіб через державний кордон України, а також наведено приклади реалізації їх дії з практики останніх років. Визначено, що за своєю сутністю незаконне переправлення осіб через державний кордон України онтологічно є законним наслідком розвитку капіталістичної економіки у глобальному масштабі та водночас черговою ланкою у процесі подальшого відтворення капіталу. На основі цього встановлено, що вирішальна роль у виникненні та поширенні розглядуваного феномену належить саме потужним ринковим силам. Розгляд мотивів злочинців та мігрантів у їх діалектичному зв'язку дозволяє стверджувати про комплексний характер причинної обумовленості злочину: до виникнення мотиву на його вчинення призводить єдність та суперечності наявного в обох з цих осіб прагнення до покращення якості свого життя, за неможливості або значної складності перетинання «клієнтом» кордону в законний спосіб. До умов, що роблять можливим або полегшують вчинення такого злочину, віднесено специфіку географічного розташування України; існування на її території численних діаспор іноземців – земляків незаконних мігрантів; деякі криміногенні чинники політичного, організаційного й логістичного характеру. Зроблено висновок про те, що вказані детермінанти перебувають між собою у тісній взаємодії та взаємному зв'язку, в різноманітних поєднаннях утворюючи сприятливе тло для кожного окремого епізоду злочинного діяння.

Ключові слова: незаконне переправлення осіб через державний кордон, незаконна міграція, детермінація, причини вчинення злочинів, умови вчинення злочинів.

Постановка проблеми. Джерела злочинності загалом та її окремих проявів були й залишаються об'єктом пильної уваги кримінологічної науки протягом усього часу її існування. Встановлення детермінант, що призводять до протиправної поведінки осіб у сфері руху через державні кордони та сприяють їй, видається важливим для розуміння у загальних рисах механізму формування в злочинця, що вчиняє незаконне переправлення осіб через державний кордон України, мотивації на вчинення подібних діянь. Зрештою, знання особливостей детермінації злочинів, передбачених ст. 332 Кримінально кодексу (далі – КК) України, є необхідним для визначення комплексу ефективних заходів запобігання даному негативному явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічний аналіз участі іноземних громадян в організованій злочинній діяльності як чинника, що істотно підвищує суспільну небез-

пеку таких злочинних груп, а також одного з детермінантів розширення ними своєї діяльності в Україні, було проведено Ю.О. Стрелковською у кандидатській дисертації за темою «Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження» 2012 р. [1]. Останньою та найбільш всебічною на даний час працею щодо детермінант незаконного переправлення осіб через державний кордон України залишається кандидатська дисертація Т.Є. Огнева за темою «Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» 2017 р. [2]. Проте, кримінологічна характеристика останньої все ж розглядається у роботі суто за залишковим принципом.

Метою і завданням статті є встановлення причин та основних умов вчинення діянь, відповідальність за які встановлено ст. 332 КК України.

Виклад основного матеріалу. У своєму найзагальнішому значенні термін «детермінація» (від лат. *determinare* – визначати) відображає одну з суттєвих діалектичних особливостей буття: загальний взаємозв'язок та взаємну обумовленість предметів, явищ, процесів, станів. Сьогодні у кримінологічній літературі нараховують до 32 видів детерміністичних зв'язків, однак на перший план серед них традиційно виступає причинність, або каузальність. Якщо причини зумовлюють наслідок, то умови, як складова частина детермінації, лише сприяють цьому або забезпечують можливість виникнення й розвитку причин, впливаючи на можливість реалізації їх дії. Взаємодія причин та умов призводить до результату – вчинення злочину.

Як справедливо вказує Я.І. Гілінський, різні види небажаних для суспільства проявів – суть форми соціальної активності. Розвиваючи це положення, Т.І. Усагова доходить висновку, що двигуном соціальної активності є певні мотиви людей – якими, власне, й зумовлюється їхня протиправна поведінка [3, с. 286–287].

Основним мотивом як осіб, що вчиняють діяння, передбачені ст. 332 КК України, так і осіб, що звертаються до них за наданням таких послуг, на підставі результатів нашого емпіричного дослідження вважаємо прагнення до покращення якості свого життя. Спільні для обох сторін протиправної угоди джерела формування таких мотивів слід шукати у тому, що Н. Крісті схарактеризував як «новий тоталітаризм сучасного капіталізму-імперіалізму, за якого всі людські цінності витіснені виробництвом та споживанням» [4, с. 16]. Необхідність капіталістичної економіки у постійному зростанні закономірно призводить до перетворення усіх сфер людського життя на товарно-грошові відносини, а відтак – і до появи нових галузей злочинної індустрії та розростання пропозиції на цьому полі.

Паралельно цим процесам йде формування попиту на розглядувану нами діяльність, про яке так експресивно писав

Е. Галеано: «Безбережними караванами тягнуться геть втікачі від неможливого життя. З півдня вони дивляться на північ; з місць, де сходить сонце, туди, де воно сідає. У них вкрали місце в житті. Відібрали зарплату та сигнали з землі. Паломники глобалізації мріють мати свій дім, стукаючи у двері – але двері, що чарівним чином відкриваються для проходження грошей, зачинаються в них перед носом. Деяким вдається проникнути. Інші ж перетворюються на трупи, які море викидає на заборонений для них берег, або лежать безіменними тілами в землі того іншого світу, куди вони прагнули прибути» [5].

Політико-економічна глобалізація останніх десятиліть призвела не до перетворення світу на єдиний мегаполіс без кордонів, а лише до об'єднання національних ринків. Об'єднання ринку дедалі збільшує темпи руху капіталу. Спираючись на міжнародні торговельні угоди та фінансові інституції, транснаціональний бізнес розглядає як джерел дешевих ресурсів та ринків збуту готової продукції цілі регіони світу, з допомогою програм структурної перебудови не дозволяючи урядам підтримувати будь-яку систему соціального захисту. Зворотнім боком цього стає збільшення соціального розшарування у благополучніших країнах глобальної Півночі, передусім у їх найбільших містах – як внаслідок можливості відмови від підвищення стандартів життя місцевого населення, що дозволяється альтернативою у вигляді перенесення виробничих потужностей до країн з меншими витратами на робочу силу, так і внаслідок масової імміграції слідом за фінансовими потоками.

Переселення з Півдня на Північ залишається головним міграційним напрямом у сучасному світі: за підрахунками ООН, протягом 1950–2015 рр. ним скористалися понад 100 млн осіб, що складає 45% усього міжнародного обміну населенням, і до 2050 р. цей показник буде продовжувати зростати [6, с. 6]. Результатом стає розвиток транснаціональних мереж організованої злочинності, який узагальнено позначається як «злочинна глобалізація». Незаконне переправлення осіб через державний кордон стає одним із найяскравіших проявів зазначеного процесу у світовому масштабі.

Однак цитовані вище слова норвезького вченого потребують неабиякого уточнення. Прагнення до отримання якомога вищого та гарантованого прибутку спричиняє не лише безперервну експансію механізмів накопичення й відтворення капіталу вглиб та вище, але і навпаки – до викидання за межі процесів виробництва та споживання все більших мас населення як «нерентабельних». Звернемось до такого наочного індикатора соціально-економічного негаразду, як неформальна зайнятість. Станом на кінець 2016 р. серед міського населення в Україні на 10 млн 639 тис. офіційних працівників нараховувалось 1 млн 829 тис. неофіційних працівників, а серед сільського – 3 млн 507 тис. офіційних працівників та 2 млн 069 тис. неофіційних [7, с. 36]. Отже, відсутність стабільної заробітної плати та взагалі будь-яких передбачених трудовим законодавством гарантій найбільшою мірою поширена на українському селі – і саме сільською зазвичай є прикордонна місцевість. Пов'язані з цим криміногенні чинники, серед яких відсутність засобів елементарного матеріального забезпечення в одних сільських жителів та вкрай низькі заробітки в інших, труднощі в опануванні професією, масовий відтік найактивнішої робочої сили (особливо молоді) за кордон та до великих міст України, викликаний еміграцією розпад сімей, загострення соціально-економічних суперечностей, широке поширення кримінальної

субкультури тощо, не є унікальними складовими частинами детермінаційного комплексу незаконного переправлення осіб через державний кордон, а входять і до системи детермінант злочинності загалом – передусім корисливої, насильницької, злочинів проти моральності [8, с. 455–457]. Щоправда, у Харківській області засуджені за ст. 332 КК України здебільшого не є мешканцями сільської периферії, а приїздили до державного кордону безпосередньо з обласного центру, після чого відразу поверталися назад.

Розглянемо докладніше як виглядає загальна економічна ситуація на рівні регіонів України. За даними аналітичних компаній, що на замовлення комерційних суб'єктів досліджують реальний рівень доходів та купівельної спроможності населення, спад української економіки відбувається досить нерівномірно: села та невеликі міста відчувають його насамперед. На тлі загального розорення, йдеться в одному з оглядів, виділяються кілька невеликих прикордонних містечок, які єдині в Україні демонструють значне пожвавлення економіки – завдяки контрабанді тютюнових виробів, мігрантам, бурштину та лісу [9].

Однак, самої по собі «зустрічі» матеріальних інтересів злочинця та особи, що бажає незаконно потрапити на територію іншої держави, зовсім недостатньо для вчинення злочину за ст. 332 КК України. Вочевидь, виникнення мотиву порушити встановлений порядок перетинання державного кордону зумовлюється іще однією обов'язковою складовою частиною: *неможливістю або принаймні значною складністю здійснення такої процедури у законний спосіб*. Розглядаючи розвиток законодавчої політики європейських держав щодо імміграції населення країн Азії та Африки від 1945 р. до сучасного періоду, І.К. Василенко простежує тенденцію до її поступового обмеження. Перший етап характеризувався всіляким стимулюванням та заохоченням як економічної імміграції, з метою залучення дешевої робочої сили для відновлення зруйнованого Другою світовою війною господарства, так і імміграції гуманітарної – з метою ослаблення ідеологічного супротивника, країн радянського табору [10, с. 141]. У другій половині 1960-х рр. намічається спад післявоєнного економічного підйому та криза моделі «соціальної держави»; закінчується ж цей етап одночасно із першою в історії нафтовою кризою 1973 р. – і водночас дерегуляція міжнародної грошової системи поклала початок процесам розвитку глобальних фінансових ринків завдяки скасуванню прив'язки валют до золотого стандарту [11, с. 22–23]. Наслідком хронічно рецесійного характеру світової капіталістичної економіки (темпи зростання якої переживають різке падіння кожні 7-10 років), що почався з цього часу, стає запровадження все більш жорсткого відсіву «зайвих» претендентів на переселення. Гучне запровадження безвізового режиму для короткотермінових поїздок громадян України до ЄС без мети працевлаштування також не розв'язало проблем щодо безперешкодного та законного перетинання його кордону: протягом 2018 р. лише у в'їзді до Польщі було відмовлено 46,2 тис. громадян України – серед 48,7 тис. загальної кількості таких рішень [12].

Водночас поряд з обмеженням перетинання кордону з допомогою засобів нормативно-правового характеру, не слід залишати поза увагою і дії працівників служб з охорони державного кордону, що прямо суперечать чинним правовим нормам. Наприклад, поліцією Угорщини та Словаччини упродовж кількох годин примусово виселяються – або, як це часто називають

на практиці, «виштовхуються» – будь-які особи, що незаконно прибули із Закарпатської області, попри бажання багатьох із них подати клопотання про отримання статусу біженця в ЄС. Відмова у допуску до проходження процедури, необхідної для отримання притулку, є грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема Конвенції ООН 1951 р. про статус біженців. Але навіть якщо виселені мігранти перетинали кордон без сторонньої допомоги, небажання залишатися в Україні та прагнення отримати міжнародний захист у державах ЄС спонукають їх звертатися за послугами переправників, сподіваючись на меншу ймовірність виявлення та затримання невдовзі після незаконного перетинання кордону знову.

Проаналізовані вище детермінанти економічного та юридичного характеру віднесені нами до причин незаконного переправлення осіб через державний кордон, оскільки вчинення цього злочину за відсутності принаймні однієї із них не представляється можливим або таким, що має сенс для учасників події. Однак криміногенний потенціал цих обставин реалізується з допомогою дії низки інших чинників. Першочергову роль серед умов досліджуваного феномену, на нашу думку, відіграє специфіка географічного розташування України. 2 295 із 6 993 км загальної протяжності лінії державного кордону приходить на спільну ділянку із Російською Федерацією, 1 084 км – із Білоруссю, 939 км – із Молдовою. Щодо країн ЄС особливо вигідне положення має Закарпатська область. Її сусідами є Польща (протяжність спільного кордону 32,6 км), Словаччина (98,5 км), Угорщина (136,7 км) та Румунія (204 км). Відстань автомобільних та залізничних шляхів від Ужгорода до Києва (790 км) не набагато менша відстані від нього ж до столиць ФРН, Польщі або Чехії (840, 850 та 900 км відповідно), і значно довша від шляхів до столиці Угорщини (360 км), столиці Словаччини (580 км) чи столиці Австрії (620 км) [13]. Саме внаслідок наведених даних ця найзахідніша область ще з початку 1990-х рр. утримує абсолютний рекорд за рівнем незаконного переправлення осіб через державний кордон України.

Розгалужена корупція у державних органах як вельми важлива умова вчинення передбачених ст. 332 КК України злочинів протягом останніх кількох років набула безпрецедентних масштабів, наслідком чого стала фактична неконтрольованість частини західних українських кордонів. Так, внаслідок протиправного надання земельних ділянок у власність жителям Берегівського району Закарпатської області утворились 150 км так званого «приватного кордону» України з Угорщиною, що мав власні контрольні-слідові смуги та загороження і навіть надавався в оренду іншим злочинним угрупованням. Заслугує на згадку й нещодавня відмова ЄС продовжувати модернізацію наявних та будівництво нових прикордонних пунктів пропуску через нецільове використання українською стороною виділених коштів. Серед менш свіжих прикладів зазначимо затримання оперативниками Управління СБУ в Закарпатській області у середині 2000-х рр. співробітників Державного департаменту України з питань виконання покарань, які перевозили до державного кордону 26 громадян В'єтнаму та Бангладеш у кабіні автомобіля, призначеній лише для двох в'язнів. Розрахунок переправників ґрунтувався на передбаченій службовими інструкціями можливості такого спеціального транспорту безперешкодно проходити міліційні та прикордонні пости; супроводжував його співробітник УБОЗ на окремому автомобілі [14].

Загальна розбалансованість державного управління, відсутність в Україні комплексної міграційної політики та нестабільність політичної ситуації загалом також цілком здатні сприяти незаконному переправленню осіб через державний кордон. Втім, можемо припустити, що сприятливий для вчинення цих дій вплив перераховані чинники можуть здійснювати лише у деяких межах. Підтвердженням може бути той факт, що під час розгортання військового конфлікту навесні 2014 р. перевізники та вже переправлені до України незаконні мігранти вичікували подальшого розвитку подій, а тому й діяльність з їхнього транспортування до ЄС переживала певне затишшя. Та попри це, Україною пролягають не лише транзитні міграційні шляхи – а різке зростання незаконного переправлення мігрантів місцевого походження через кордони республік Балканського півострова спостерігалось як під час охоплення цих держав хаосом, так і вже після завершення конфліктів, протягом поступового відновлення функціонування державного механізму [15, с. 224].

Ще однією умовою незаконного переправлення осіб через державний кордон України вважаємо *наявність на території України численних спільнот вихідців з тих же країн та регіонів, із яких прибувають незаконні мігранти*. Існування діаспор відіграє важливу роль у підтриманні міграційних потоків. Потенційний іммігрант, що зважився на переселення, користується інформацією, засобами та контактами, які йому можуть надати країни. В умовах низького добробуту та мінімуму можливостей люди намагаються знайти опору в громадській згуртованості, – пояснює І.К. Василенко [10, с. 143]. Не лише вихідці з Близького Сходу, Африки та Південної Азії, але й громадяни держав колишнього СРСР, як правило, розглядають Україну лише як територію для свого транзиту на Захід – проте як для одних, так і для інших часто стає заблокованим не лише в'їзд до Шенгенської зони, а й можливість повернення до країн свого походження. Внаслідок цього чимало таких осіб вимушені залишатися в Україні на невизначений час, часто не маючи належних документів для проживання.

Останню групу умов утворюють різноманітні *чинники організаційно-логістичного характеру*, деякі з яких називає Д.С. Мельник: відкриття протягом 2000-х років нових дипломатичних представництв України у багатьох країнах Азії та Африки, поява нових авіаційних, залізничних та морських міжнародних сполучень, відносна дешевизна в Україні транспортних, готельних та інших послуг [16, с. 221]. З метою використання можливості легального в'їзду своїх іноземних «клієнтів», переправники користуються послугами туристичних фірм, а також активно використовують канали міжнародного студентського обміну. До цієї ж групи умов О. Левцун додає наявні в Україні можливості тимчасового підробітку у тіньвовому секторі економіки [17, с. 10].

Висновки. Отже, завершуючи розгляд детермінантів незаконного переправлення осіб через державний кордон України, слід зауважити, що надати повний та вичерпний перелік причин та умов будь-яких злочинних проявів навряд чи можливо в принципі. До того ж, явища та процеси, здатні прямо чи опосередковано відігравати криміногенну роль, не завжди можуть бути чітко відмежовані одне від одного та подеколи здійснюють взаємний перехід. Тому наше дослідження обмежується аналізом детермінантів, що мають першорядний характер та становлять істотне значення для розробки системи запобігання злочинним діям за ст. 332 КК України.

Література:

1. Стрелковська Ю.О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса: 2008. 20 с.
2. Огнев Т.Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К.: 2017. 247 с.
3. Усатова Т.І. Щодо особливостей детермінації злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпуски та звідництвом. *Литання боротьби зі злочинністю*. № 33. 2017. С. 285–300.
4. Кристи Н. Три форми бідності. *Криминологія: вчора, сьогодні, завтра*. 2008. № 2 (15). С. 15–18.
5. «Los emigrantes, ahora» de Eduardo Galeano. URL: <https://solidaridad.net/poemas-migrantes/> (дата звернення: 14.05.2019). – Заголовок з екрана.
6. World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables / United Nations Department of Economic and Social Affairs. New York: 2015. 59 с.
7. Цимбал О.І. Протидія неформальній зайнятості в Україні: підходи до розуміння та безпекові пріоритети політики. К.: НІСД, 2017. 63 с.
8. Шевчук Т.І. Особливості детермінації насильницьких злочинів у сільській місцевості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. Серія юридична. С. 451–459.
9. Максим Зинченко и Дмитрий Джангиров, «Работа над ошибками», выпуск #192. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4_VhyboxRCs (дата звернення: 14.05.2019). – Заголовок з екрана.
10. Василенко І. К. Нелегальна міграція в Україні: причини та шляхи протидії. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2005. № 1. С. 136–146.
11. Mayo P. Paulo Freire, Globalisation and Emancipatory Education. *Andragoške studije*. 2014. № 2. С. 21–38.
12. Стало известно, почему почти 50 тысячам украинцев отказали во въезде в Польшу. URL: <https://strana.ua/news/185386-polshachashche-vseho-otkazyvaet-vo-vezde-ukraintsam-pohransluzhba.html> (дата звернення: 14.05.2019). – Заголовок з екрана.
13. Закарпаття в контексті легальної та нелегальної міграції до країн Європейського Союзу. URL: <http://www.zakarpattia.com/?p=1921> (дата звернення: 14.05.2019). – Заголовок з екрана.
14. Путь на Запад – через Закарпатье. URL: https://zn.ua/LAW/put_na_zapad_cherez_zakarpatie.html (дата звернення: 14.05.2019). – Заголовок з екрана.
15. Hajdari A. Smuggling of Migrants in Kosovo. *ILIRIA International Review*. 2012. № 1. С. 216–237.
16. Мельник Д. С. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України та його причинний комплекс. *Юридичні читання молодих вчених* : зб. матеріалів всеукр. наук. конф., 23–24 квіт. К.: НПУ ім. Драгоманова, 2004. С. 219–222.
17. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією. К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006. 56 с.

Kibalnyk S. Determination of human smuggling in Ukraine

Summary. The article describes the characteristics of a complex of factors causing the committing of acts, responsibility for which is provided by Art. 332 of the Criminal Code of Ukraine, divides them into causes and conditions of human smuggling in Ukraine, and also gives examples for realization of their impact from the practice of recent years. Determined that human smuggling in Ukraine ontologically is a natural consequence for the development of the capitalist economy on a global scale and, at the same time, another phase in the process of further capital reproduction. On this basis established that the crucial role in the emergence and spread of the phenomenon under consideration belongs to powerful market forces. The consideration of the motives for criminals and migrants in their dialectical connection allows us to assert the complex nature of the causal nature of this crime: to the emergence of the motive for its commission leads to the unity and contradiction of the desire of both of these people to improve the quality of their lives, when the impossibility or significant difficulty of border crossing for the «client» by a legal way. Conditions that make possible or facilitate the commission of such crimes are attributed to the specifics of the geographical location of Ukraine; the existence on its territory of numerous diasporas of foreigners – fellow countrymen for illegal migrants; some political, organizational and logistical criminogenic factors. It is concluded that these determinants are connected between each other in close interaction and mutual communication, in various combinations creating a favorable background for each individual episode of a criminal act.

Key words: human smuggling, illegal migration, determination, causes of crimes, conditions of crimes.